

теорією марксизму-ленінізму, історію комуністичної партії і революційні завоювання більшовиків; масової виробничої літератури, яка підвищувала рівень технічних знань робітників і селян; науково-популярної книги, пов'язаної із завданнями соціалістичного будівництва народного господарства країни; твори художньої літератури, які розвивали актуальні політичні теми і були спрямовані проти буржуазних впливів. Зміст книжкової продукції УСРР у зазначений період був зорієнтований на пропаганду комуністичної ідеології, боротьбу з її ідейними ворогами, роз'яснення населенню плану соціалістичної індустріалізації країни і переходу до колективних форм господарювання на селі.

Діяльність кооперативних і приватних видавництв зазнавала найбільшого державного цензурного контролю. Радянська влада доручила Укрголовліту посилити нагляд за цими видавництвами і повести рішучу боротьбу з бульварщиною — ідеологічно невитриманою та шкідливою літературою, тобто йшлося про посилення цензури, та попри всі негаразди, які створювали державні органи влади, зазначені організації виконували видавничу функцію, забезпечуючи друкованою продукцією усі прошарки населення України. Про це красномовно свідчить той факт, що 19 українських кооперативних видавництв представляли власну продукцію на Міжнародному бібліологічному з'їзді у Парижі (28 червня 1926 р.) [12].

Передусім наголосимо, що загалом у зазначений період радянській владі не вдалося провести суцільну "колективізацію" видавничої справи в Україні, хоча монополія на папір і технічні засоби друку давали їй важливі важелі впливу, та певні недержавні видавництва спромоглися не лише вистояти, а й у період українізації навіть активізували видавничу діяльність.

І насамкінець зазначимо, що згідно з переписом населення 1926 р. в Україні нараховувалося 29 018 187 осіб, а загальний тираж книжкових видань становив 30 193 101 примірник, тобто на одного жителя України припадало по одній книжці.

Список використаної літератури

1. Козаченко А. Книжкова продукція УСРР (1923—1926) // Бібліологічні вісті. — 1927. — № 2. — С. 28.
2. Там само С. 25.
3. Каталог видань 1926—1927 років. — Харків : "Радянський селянин", 1927. — С. 3.
4. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 2. — Спр. 928. — Арк. 31.
5. Левчук О. Книгоспілка становлення кооперативного книговидавання в Україні. — Київ : "Наукова думка", 2000. — С. 94.
6. Молоткіна В. Видавнича діяльність приватних видавництв в УСРР у 20-ті рр. XX ст. // Схід. — 2012. — № 2. — С. 131.
7. Костик С. Діяльність кооперативно-приватних видавництв в умовах радянської цензури 1920-х рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : Міжвід. зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 11. — С. 282.
8. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 6. — Спр. 724. — Арк. 66.
9. Левчук О. М. Книгоспілка: Становлення кооперативного книговидавання в Україні / О. М. Левчук. — Київ : Наук. думка, 1992. — С. 99.
10. Книга и книжное дело в Украинской ССР. Сборник документов и материалов 1917—1941. — Київ : "Наукова думка", 1985. — С. 161.
11. Низовий М. Про літературну відлигу 1920-х // День. — 2011. — 23 грудня. — С. 2.
12. ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп. 1. — Спр. 372. — Арк. 5.

В статтє исследована и охарактеризована деятельность издательств в 1926 г. на территории УССР в контексте культурно-политических процессов в стране и проанализирован выпуск книжной продукции по количественным показателям во взаимосвязи с качественными признаками.

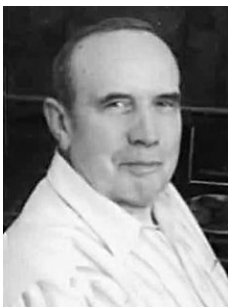
Activity of publishing houses in 1926 on territory of Ukrainian SSR in the context of cultural and political processes in a country and producing of book products is analysed on quantitative indexes in intercommunication with quality signs is investigational in the article and described.

Надійшло до редакції 29 січня 2016 року

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

УДК 94:27](477)"0947"

Володимир Перунін,
член Національної спілки краєзнавців України

Християнізація відносин — основоположна складова державної розбудови Київської Русі — рік 947

Використання влади має за мету перемогти зло
А. Погріаро

У середньовічній минувшині нашої держави є цікавий факт, означений трьома рядками вітчизняного кодексу: "В лето 6455 (947) 11 апреля. Пасха. Иде Ольга к Новгороду, и уставы по Мсте погосты и дань и по Лузе погосты и дань и оброки и ловища ея суть по всей земле и знамения и места, и погосты... изрядивши, взратися к сыну своему в Киев". Так у перекладі з давньослов'янської мови визначено початок і

підсумок, далекосяжний намір правительки, яка доклала значних зусиль до розбудовчої дії й надала їй чіткого державницького спрямування.

Саме цими змінами уславили політичний обрій діяння Великої й Святої княгині. Запанував 20-річний спокій усередині країни, настав мир із сусідами. Ні в літописах, ні в чужоземних джерелах жодним словом не згадано про будь-

які негаразди. Немає нарікань від війська, немає збройних заворушень серед народів і племен. Княгиня із Києва мирно керувала величезною державою й утримувала землі, які не хотіли визнавати зверхності головного міста Східноєвропейської рівнини [1, с. 119; 2, с. 100; 3, с. 33]. Саме силою слова, вірою в закони, а не зброєю упокорила княгиня скандинавську дружину, племена й народності, місцеве населення рівнини.

Довгі 65 років означили коловладну і владну присутність княгині Ольги. Хрещення Русі здійснилося за часів правління першого київського князя-християнина (конунга) Аскольда. Із дотриманням обов'язкових правил християнізації болгар і русів відбулася майже одночасно у 866—867 роках, що відображено у хроніці Костянтина Манасії (рис. 1).

Рис. 1. Хрещення болгар

Візантійський патріарх Фотій записав: "Охрещений лютий народ Рос", також в "Окружному посланні" вищий священник імперії зазначав, що руси "перемінили поганську і безбожну віру, в якій перебували раніше, на чисту і не-підробну релігію християн, самі себе поставили до шеренги підданих" [4, с. 73; 5, с. 196—197; 6, с. 205—206].

Захоплення влади в Києві Олегом (Олафом), який був регентом при спадковому малолітньому конунгу (князю) Ігореві, тимчасово припинило подальше поширення християнства серед русів. Відновлення ознаменував рік 903. Новий Володимирський літописець сповіщає: "Ігоря же женил (Олег) в Болгарах, поять же него княжну именем Ольга". Перші ознаки присутності правительки в землях, які пізніше завдяки їй отримали назву "Київська Русь", красномовно засвідчують слова й Якимівського кодексу: "Тогда пришли в Киев иереи учени и многия книги" [7, с. 28].

На початку X століття у великих містах зросла кількість кладовищ і окремих поховань за християнським звичаєм. Ямні могили з визначенням положенням тіл ("захід—схід") властиві для християн. Натільні хрести і свічки — ознаки відповідного обряду [8, с. 36; 9, с. 165; 10, с. 138—142; 11, с. 42].

Вагомим доказом визначної ролі Ольги у поширенні Світлого Вчення є зведення мурованих споруд для богослужіння: храмів Благовіщення Пресвятої Богородиці у Вітебську, Святої Живоначальної Троиці у Пскові. Найважливіший пам'ятник вітчизняного богослов'я — Софії Премудрості Божої — закладено й освячено 11 травня 952 року. Існує апокриф про вшанування першого християнського князя Аскольда (у хрещенні Миколая) і спорудження київською княгинею церкви на його могилі (рис. 2).

Рис. 2. Церква на Аскольдовій могилі

Така пошана до військового очільника виявляла чималий вплив на скандинавське оточення-дружину [1, с. 15; 12, с. 30].

Переконливо свідчать про плідну церковну діяльність правительки і слова з "Канону княгині Ольги" Кирила Туровського, єпископа і поширювача християнського вчення (р. н. 1110—1113), якого недаремно прозвали "другою Златоуст, и иже нам в руси паче всех востиа": "Богослужебный рай церковный сотворила. В нем Животворное Древо хрест водружила" [13, с. 115; 14, с. 215].

Митрополит Макарій, спираючись на літописні свідчення, сповіщає про прагнення княгині поставити на шлях нової віри не лише киян. Вона бажала поділитися безцінним скарбом і з іншими мешканцями Русі, для чого відвідувала міста і села, проповідуючи Євангеліє як істинне учення Христа. Характеризували правительку тверда воля і вплив на "людне вси" [11, с. 82, 107].

Використання упродовж тисячоліть староболгарської або церковнослов'янської мови також було доленосним свідченням державницького поступу мудрої правительки. Адже Ольга — донька болгарського народу, онука князя Богориса, який цілеспрямовано замінив богослужіння з грецької на слов'янську. Небога царя, воїна і "книжника", імператора ромеїв і болгар Симеона, котрий створив умови для самоврядування і звільнення церкви Болгарії від політичного тиску Візантії [15, с. 34, 35; 16, с. 82, 86, 89].

Русійною силою перетворень у країні стала мова. Говірці македонських болгар надав відповідні наявні грецькі літери Кирило з Солуні, взявши за основу голосні і приголосні. Разом із братом Мефодієм переклав із грецької богослужебні книги для церковної відправи на тогочасну письмову слов'янську мову, доправив їх до Рима. У 867 році Папа Адріан II освятив книги на Апостольському престолі, надав дозвіл творити по них богослужіння у слов'янських країнах: "Коли хто ганить слов'янське письмо, хай буде відлучений від Церкви, поки не поправиться, бо це вовки, а не вівці, що їх треба пізнати по їх плодах і берегтися їх" [17, с. 146, 147; 18, с. 12].

Промовистим доказом християнізації населення Східноєвропейської рівнини були й погости. Символами нового життя язичницького суспільства стали раніше невідомі слова, запозичені від сусідніх народів. *Погость* (по — рубіж, гость (лат.) — чужинець, ворог) — іноземне слово з вітчизняним додатком уособило зміни важливі, особливі, небачені й незнані в інших країнах і землях.

Погости уособлювали шлях до Єдиного Бога і були наслідком далекоглядної стратегії високоосвіченої та високородної християнки. Турбота матері за майбутнє неолітків-князя і його нащадків сприяла відродженню загальнолюдської єдності через два чинні тоді закони: непопущний, державотворчий норвезький закон "одаля" про землю ознаменував зв'язок із Другою Заповіддю Христа.

Закон Північної Європи зобов'язував володаря створити захист власної землі: "Право на землю (одаля) за-

лишається за тим, хто поставив загрозу і житло"; "Під охороною вождів прості люди могли поселятися для постійного життя на угіддях, які були раніше принадою (приводом) для грабіжницьких нападів" [20, с. 50; 21, с. 120]. Суттєвим доповненням до цього закону була Друга Заповідь Бога: "Люби ближнього свого, як себе самого" (Рим 13:9, Гол 5:14). У погостах панувала рівність між тими, хто захищає і кого боронять. "У християнстві нема різниці між колишніми іудеями в минулому, еллінами і скіфами, між слугами і вільними" (Посл. до Колосян 3:11). Усі християни подібні окремими частинками тіла, які дають людині здоров'я і силу, "багато членів, а тіло одне". Кожний отримав власний дар від Бога, але всі рівноправні й потрібні один для одного, як частини одного тіла [22, с. 125; 23, с. 116].

Церква закликала до рівності усіх перед Богом, але не могла і не намагалася змінити лад у суспільстві. Погости, які запровадила Ольга, захистили від зовнішніх зазіхань і внутрішнього безладдя, втілили можливості й силу влади. 400 нечисленних чужоземних військових таборів утворили рівновагу за допомогою відповідних законів. Відновилося природна течія життя чотиримільйонного місцевого населення після 200 років постійного жорстокого й руйнівного "полюддя", скандинавського "окультурювання" за принципом "всхищя и грабя".

Саме зміна ставлення представників місцевої постійної влади до населення Східнослов'янської рівнини посприяла християнізації. Жива віра охоплює не лише любов до Всевишнього, а й до ближнього — це основа Християнського вчення і шлях до Єдиного Бога: "На цих двох заповідях утверджується весь і Закон і пророки". (7:12; Рим 13:10; Гал 5:14) Державні оборонці стали на захист місцевого виробника-платника податку, а "дани", "уроки", "оброки" були винагородою, певною компенсацією за охорону.

Через майже півтисячі років Петро Могила зауважував: "Кожний народ має право на власні обрядові форми виявлення своєї віри". Княгиня Ольга обрала найближчу, споріднену з "братньою" Болгарією. Є низка історичних свідчень, що християнізація в новій сутності й формі почала запроваджуватися саме із приходом Ольги в наші землі. Її двір і найближчі особи стали основоположниками й засновниками національного церковного обряду. Віроспрямування, яке виникло і поширилося в Русі, не відповідало церковним догматам Візантії. Проте був обраний особливий шлях до Єдиного Бога... Без посередників — Рима і Константинополя, без земних богів і царів, без обтяжливого поділу на вищих і нижчих священників. Вважалося, що саме такою віру отримали від Апостола Павла. "Давніша і чистіша", вона не подобалась ні Риму, ні Візантії. У 972 році було засновано Празьке Єпископство і монастир, і Рим надіслав папську грамоту, в якій зазначалося: "Щоб було влаштовано не віроспрямування болгар чи русів і не на слов'янській мові" [24, с. 268].

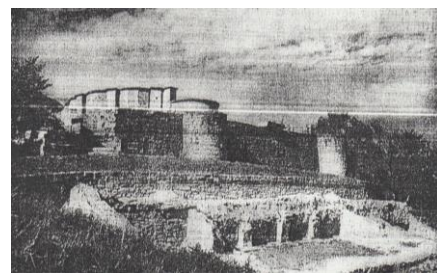
Красномовно ілюструє взаємовідносини Константинополя із землями, підвладними княгині, як зазначалося, тогочасна мова. В IX столітті грецька мова у Візантії остаточно витісняє латинь. Вона стає національною, церковною, адміністративною серед 20 народів. Папа Римський у листі до імператора Михайла III наголошував: "Якщо ви дозволяєте собі називати латинську мову варварською мовою, тому що не розумієте її, то розміркуйте, яка безглуздість — претендувати на титул римського імператора і не знати римської мови" [22, с. 282; 25, с. 86]. Отже, саме завдяки віроспрямуванню, запровадженому Ольгою та її оточенням, головні слова нашої Церкви латинські. Ми не живимо "ставрос", а кажемо "хрест". Грецька "базилика" нам чужа, натомість в ужитку слово "церква" (лат. циркус — коло). Саме такими були ранні церкви — колоподібні, як і в Києві на могилі Аскольда (рис. 3).

Храм св. Троїці в Зимно

Руїни колоподібної церкви в Преславі

Стіна колоподібної церкви в Преславі

Рис. 3. Колоподібні церкви

Використовуємо лексему "алтар", похідну з латинської, а не "болюс", назви місяців року також мають латинське коріння. "Апрель" 947 року поклав початок адміністративно-територіальній реформі, яку запровадила Свята і Рівноапостольна Ольга.

Яскравим прикладом, що демонструє взаємозв'язки Києва і Константинополя, була подорож княгині до Візантії за рік до державних перетворень. Коли Ольга на чолі посольства прибула до двора імператора, то підготовка до прийому тривала понад місяць. Перед очільницею вибачалися, проте офіційний прийом постійно відтермінували (рис. 4).

Рис. 4. Візит княгині Ольги до імператора Візантії Костянтина VII Багрянородного

Показовим було ставлення до духовника княгині: пресвітер Григорій, а точніше Мизійський архієпископ, отримав занадто "скромний дарунок" від Цісаря. Наведені факти свідчили про те, що візантійський уряд розраховував

на політичну зверхність у християнському світі. Однак бажання не стало дійсністю, а самовпевненість наштовхнулася на протидію християнської слов'янської Болгарії, а відтак і Русі. Болгарія вибрала власний шлях до Бога, до дарованої небесної сили — благодаті. Автокефальна, незалежна від Константинополя церква не принижувала себе і не підносила. Рівність означала небезпеку для імперії, проте за правління царя Симеона Болгарія виграла чотири війни. До слова, духовник Ольги, пресвітер Григорій, був товаришем по навчанню, соратником Симеона I Великого, військового і книголюба [26, с. 75, 80].

Свого часу батько Симеона князь Богорис був засновником національної церкви Болгарії. Він визнавав Папу Римського найвищою особою у справах церкви. Використав і запровадив його тлумачення, що "константинопольська кафедра не апостольського походження" і "зобов'язана своїм виникненням (постанням) більш примхам світської влади, аніж законним обґрунтуванням".

Через кілька десятків років, від початку X століття, під час коронації очільника імперії було запроваджено літургію. Помазання у вигляді хреста на голові звільняло василевса-царя від усіх скоєних гріхів і освячувало на імператора. Існувало звертання: "Могутній Василевс, коронований Господом і божество Всесвіту". Із середини X століття Церква стала підвладною державі.

Зупинимося детальніше на цікавій географічній та історичній закономірності, своєрідному збігові обставин. Уздовж чорноморського узбережжя Болгарії проходив шлях з "варяг у греки". Пошук спільників для зручного та безпечного проходження вирішального і остаточного відрізка перед добре укріпленою столицею Візантії зумовив вибір "Вішого Олега" (конунга Олафа) — співучасником став болгарський цар Симеон. Два військові очільники породичалися: Олег отримав потужного споборника в особі небезпечного сусіда для Константинополя, а його родич князь Ігор (конунг Ингвар) — шляхетну жінку-християнку. Згодом це сприяло довготривалій хвилі християнізації в новій батьківщині болгарської княгині.

На відміну від балканських країн Русь була розташована за межами Рومейської імперії і віддалена від Римської, що пояснювало відірваність від грецьких і римських культурних, духовних здобутків. Водночас у середині X століття відбувалося найвище піднесення політичного та економічного життя в Болгарії. Її послів у Константинополі саджали за імператорським столом вище від представників німецького короля й імператора Оттона. Слов'янській сусідці Візантії сплачувала щорічний гарач (данину) впродовж 38 років. У двох створених літературних центрах, подібно до академії, навчали слов'янської грамоти священників, службовців. Згідно з народними переказами, лише Клемент підготував 3300 учнів. У кінці IX століття слов'янська мова отримала статус державної й віросповідальної, архієпископство в Орхіді налічувало 32 кафедри. Надалі ці чинники, безумовно, сприяли поширенню (під опікою Ольги) християнського вчення в наших давніх землях [7, с. 48; 11, с. 77; 27, с. 185; 28, с. 10—17, 61, 62].

Одуховлена, натхненна Світлою Вірою, Ольга піднесена над непереможними й безстрашними військовими із далеких північних земель. Бо мир — це найбільше благо, дароване божественною силою. Вона володіла нею, можливо, відтоді, коли потрібно було виборювати право на володарювання, після ганебної смерті свого улюбленого єдиного чоловіка конунга Ингвара. Подібне відбувалося і з героїною давньоскандинавської "Саги про битву на Вересковому Пустощі". Запросила вдова достойників-родичів, а коли ті повсідалися за дубовим обіднім столом, принесла їм замість хліба камінь зі словами: "Ви не гідні кращого, ніж камінь, бо не помщаетесь за Ингвара й ганьбите

свій рід". Подальша доля жінки північного воїна невідома, але нащадки знають шлях Божої посланниці Ольги — від Києва до Новгороду, від військових богів скандинавів Тора й Одіна, від княгині до королеви й імператрици Русі-України.

Згідно зі статутом тоді ще єдиної Церкви, королівський титул надавався язичницьким князям за проведення об'єднання земель під єдиною владою та Земною і Божою вірою, внаслідок чого припинялися династичні війни, які супроводжували розподіли між спадкоємцями.

Ольга започаткувала дороговказ 1068 років тому, заснувавши Київську Русь у мирі й злагоді.

Список використаної літератури

1. *Святая Ольга*. Владимир Святой: [Сборник] / [Сост.: Н. Н. Лисовой, М. Б. Поспелов]. — Москва: Крелов: Новатор, 1996. — С. 15, 119.
2. *Полонська-Василенко Н.* Історія України / Н. Полонська-Василенко. — Мюнхен: Укр. вид-во, 1972. — Т. 1: До половини XVII сторіччя. — С. 100.
3. *Іванченко Р. П.* Історія без міфів: Бесіди з історії української державності / Р. П. Іванченко. — Київ: Укр. письменник, 1996. — С. 33.
4. *Історія Болгарии*. В двух томах. — Т. 1. — Москва: Издательство АН СССР, 1954—1955. — С. 73, 82, 86, 89.
5. *Софія Київська*. Візантія, Русь, Україна. — Київ, 2011. — С. 196—197.
6. *Васильев М. А.* Язычество восточных славян накануне крещения Руси: Религиозно-мифологическое взаимодействие с иранским миром. Языческая реформа князя Владимира. — Москва: Индрик, 1998. — С. 205—206.
7. *Кузич-Березовський І.* Жінка і держава / Іван Кузич-Березовський. — Львів: Світ, 1994. — 287 с.
8. *Болохвітинівський* щорічник. — Київ, 2012. — С. 36.
9. *Павлицева Н.* Запрещенная Русь. 10 тысяч лет нашей истории. — Москва: Яуза-Пресс, 2012. — С. 165.
10. *Бліфельд Д. І.* Давньоруські пам'ятки Шестовиці / Д. І. Бліфельд. — Київ: Наукова думка, 1977. — С. 138—142.
11. *Духопельников В.* Княгиня Ольга / В. М. Духопельников. — Харьков: Фолио, 2009. — С. 42, 86.
12. *Перехід-IV*. — № 1. — 2000. — С. 30.
13. *Лысенко П.* Древний Туров / П. Ф. Лысенко; НАН Беларуси, Институт истории. — Минск: Беларуская навука, 2004. — С. 115.
14. *Ричка В.* Княгиня Ольга / В. Ричка. — Київ: Альтернативи, 2004. — С. 215.
15. *Византия между Западом и Востоком*. Опыт исторической характеристики; Ответственный редактор академик РАН Г. Г. Литаврин. — Санкт-Петербург: Алетейя, 1999. — С. 34, 35.
16. *Никитенко Н.* Собор святых Софии Киевской / Никитенко Н., Корниленко Н. — Киев, 2014. — С. 146, 147.
17. *Коструба Т.* Віра наших предків / Т. Коструба. — Інсбрук: Добра книжка, 1946. — С. 12.
18. *Будур Н.* Повседневная жизнь викингов IX—XI века / Наталия Будур. — Москва, 2007. — С. 50.
19. *Наследие варягов*. Диалог культур / Гос. музей-заповедник "Московский Кремль", Гос. ист. музей, Стокгольм. — Стокгольм: Гос. ист. музей, 1996. — С. 120.
20. *Становление христианского мира: лабиринты истории* / Беспалов Ю. Г. [и др.] — Харьков: Кн. Клуб "Клуб Семейного Досуга", 2002. — С. 125, 282.
21. *Первые христиане и Римская империя* / И. С. Свенцицкая. — Москва: Вече, 2003. — С. 116.
22. *Паль Лин фон*. Тайны Киевской Руси. — Москва: АСТ, Санкт-Петербург: Астрель, 2007. — С. 268.
23. *Диль Ш.* История Византийской империи. — Москва: Гос. издательство иностранной литературы, 1948. — С. 84, 86.
24. *Барац Г. М.* О составителях Повести временных лет и ее источниках преимущественно еврейских. — Берлин, 1924. — С. 75, 80.
25. *Гийу А.* Византийская цивилизация. — Екатеринбург: У-Фактория, 2007. — С. 101, 102, 103.
26. *Державин Н. С.* История Болгарии: в 4-х т. / Н. С. Державин; АН СССР. Ин-т истории. — Москва; Ленинград: АН СССР, 1946. — Т. 2. — С. 10—12, 61, 62.

Надійшла до редакції 4 листопада 2015 року